

УДК 332.01

Замрига А.В.
здобувач

Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

СТРУКТУРНІ ПРОБЛЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Проведено ґрунтовне теоретичне дослідження, метою якого є показ глобальних структурних проблем агропромислового комплексу, які сформувались та інтегрувались у діяльність сільського господарства, де наразі існують негативні наслідки не-ефективного економічного базису, що сформувались за рахунок неграмотної політики протягом усього ХХ ст. Наслідком стало те, що, визнаючи необхідність активного запровадження інноваційного процесу, суттєві кроки не можуть бути виконані через структурну недосконалість основних систем АПК.

Ключові слова: структура, інноваційний процес, економічна модель, агропромисловий комплекс, історичний аналіз.

Zamryga A.V. СТРУКТУРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА В УКРАИНЕ: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Проведено глубинное теоретическое исследование, целью которого является изображение глобальных структурных проблем агропромышленного комплекса, которые сформировались и интегрировались в деятельность сельского хозяйства, где сейчас существуют негативные последствия неэффективного экономического базиса, которые сформировались за счет неграмотной политики на протяжении всего ХХ ст. Результатом стало то, что, признавая необходимость активного внедрения инновационного процесса, значимые шаги не могут быть предприняты из-за структурных несовершенностей основных систем АПК.

Ключевые слова: структура, инновационный процесс, экономическая модель, агропромышленный комплекс, исторический анализ.

Zamryga A.V. STRUCTURAL PROBLEMS OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX INNOVATIVE DEVELOPMENT: HISTORICAL ANALYSIS

A deep theoretic study has been conducted which was aimed to show the global structural problems of agroindustrial complex. They have been formed and integrated into the agricultural activity where there are currently negative consequences of ineffective economic basis that was formed due to unwise political line across all the XX century. As a result, despite knowing the necessity of active innovation process application serious steps cannot be taken because of structural failures of the main agroindustrial systems.

Keywords: structure, innovation process, economic model, agroindustrial complex, historical analysis.

Постановка проблеми. Наразі провідними українськими науковцями визнано важливість реформування сільського господарства в Україні як потужного важелю економічного розвитку та необхідність інтенсивного та ґрунтового реформування агропромислового комплексу, забезпечуючи запровадження інноваційного процесу у цій фундаментально, структурно важливій галузі українського господарства. Основним напрямком розвитку сільського господарства рекомендовано посилену інноваційну діяльність. Попередніми дослідженнями розглянуто та виконано перелік поточних проблем українського агропромислового комплексу, у цій же статті розглядається глибинна проблема, що стала передумовою та основною причиною формування сучасних умов існування сільського господарства на теренах України. Ця проблема у загальному вигляді характеризується декількома пунктами:

- суттєва недосконалість радянської командно-адміністративної економічної моделі, згідно з якою продовжує діяльність український агропромисловий комплекс, наслідки діяльності згідно даної моделі.
- неузгодженість функціонування агропромислового комплексу у взаємодії з іншими галузями економіки.

Варто звернути увагу на те, що глобальні структурні проблеми сільського господарства України виникли не за останні роки, а мають корені в історичному контексті, ховаються у шляху побудови економіки (та агропромислового комплексу зокрема) на території України, що мають корені на початку ХХ ст., наслідки яких наявні до сих пір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті «Особливості розвитку інноваційної діяльності в АПК України» розглянуто особливості, структури та по-

тенціал інноваційної діяльності в аграрному секторі країни. Також питання інновацій як таких, а також інноваційний процес українського сільського господарства розглядають у своїх роботах вітчизняні науковці В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, О.І. Дадій, Л.В. Дейнеко, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, М.Х. Корецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Крупка, В.Г. Чабан, О.І. Янковська, П.М. Музика та іноземні: В. Александрова, Х. Барнет, Є. Вітте, Б. Гриньов, Е. Денісон, П. Друкер, П. Завлін, М. Кондрат'єв, С. Кузнец, Р. Менсел, Г. Менш, В. Мічерліх, Р. Соллоу, Л. Соті, Б. Твісс, Р. Фатхутдінов, Х. Фрімен, А. Шпідгоф, Й. Шумпетер. У цих науковців розглянуто потенціал та напрямки подальшого розвитку економіки, зокрема аграрного сектору. Також, окрему увагу варто звернути на аналіз радянської економіки Юрія Латова, який окреслив етапи та тенденції розвитку радянського господарства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз історичного розвитку економіки на території України, ідентифікація структурних макроекономічних проблем агропромислового комплексу України, аналіз недосконалість та неефективності застарілої економічної моделі діяльності сільського господарства України.

Мета статті. Показ глобальної недосконалість економічної моделі, в рамках якої існує сільське господарство, недоліки структури діяльності агропромислового комплексу України, шляхом історичного аналізу витоків та передумов формування сучасних умов, що перешкоджають подальшому розвитку АПК.

Виклад основного матеріалу. Глобальна проблема неефективності діяльності агропромислового комплексу України полягає у наслідках розвитку економіки з початку ХХ ст., у наслідках формування та

діяльності і, в результаті, недосконалості та неефективності економічної моделі. Тому для подальшого розвитку потрібно відмовитись від діяльності агропромислового комплексу у рамках старої радянської моделі або її залишків чи складових. Відповідно до мети статті виконано історичний аналіз радянської економіки та її вад, які перелічені далі.

Ідеологія. Однією з особливостей радянської економіки є активна участь соціалістичної ідеології у провадженні економічної політики. Згідно з визначенням Вікіпедії політична ідеологія – це «система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій. Політична ідеологія може розглядатися як форма суспільної свідомості і як явище культури» [1]. Ідеологія – конструкт абстрактний, включає в себе суб'єктивні категорії, серед яких існує велика доля емотивного сприйняття дійсності, викривлення фактів та наявність упереджень. Подібні складові не будуть працювати на ефективність економічної діяльності країни, оскільки економіка вимагає суворого об'єктивного розрахунку. Наявність ідеології в економіці передбачає також шкоду для суспільства: «Однопартійне керівництво, планова економіка, державна власність, високі темпи накопичення, заради досягнення яких можливе застосування методів позаекономічного примусу (колективізація, праця каторжників ГУЛАГу, драконівські трудові закони і т. д.)» [2].

Протиставлення соціалізму капіталізму. Вплетення подібної концепції в розвиток економіки та інтеграція її в економічну модель, яка з часом розвивається, поставили певні перешкоди та спричинили певну несумісність з іншими країнами, що, у свою чергу, погіршує співпрацю, міжнародну торгівлю та обмін технологіями й досвідом. Побудова такої моделі економіки не може приносити користь та нарощувати ефективність – ні теоретично, ні практично.

Нерівний розподіл ресурсів між важкою промисловістю та сільським господарством. З початку минулого століття не приділялась достатня увага розвитку аграрного комплексу. Проведення колективізації стало початком занепаду агропромислового комплексу, оскільки саме лише це явище 30-х років спричинило негативні наслідки короткочасного та довготривалого характеру: перехід усіх сільськогосподарських ресурсів від людей на місцях, які володіють знаннями, навичками, досвідом для того, щоб провадити аграрну діяльність, до централізованого підпорядкування владі Радянського Союзу, яка розпочинає індустріалізацію та полишає будь-який розвиток сільського господарства. Відповідно, АПК опинився на тому курсі, на якому знаходився до самого розпаду СРСР – мінімальні вкладення, максимальне вилучення. З Табл. 1 можна побачити, що плани на виробництво у аграрному секторі вказані такі самі, як у сфері важкої промисловості, але через майже відсутнє фінансування наявні показники свідчать про те, що АПК не приносить суттєвої користі, а в період 1971-1975 рр. вихід в галузі взагалі від'ємний. Індустріалізація ж майже знищила СГ, оскільки всі матеріальні та нематеріальні ресурси були залучені до форсованого розвитку важкої промисловості. Також на користь індустріалізації (та на збиток сільському господарству) працювала радянська ідеологічна машина, яка захочувала людей залучатись у сферу важкої промисловості, тобто, займатись розвитком аграрного сектору ніхто не був вмотивований. «1929–1932 р. насильницька колективізація та при-

скорена індустріалізація. В результаті їх здійснення СРСР до кінця 1930-х років перетворився з аграрно-промислової країни в промислово відносно розвинену державу. Платнею за цей прорив стало пограбування села та сильне зниження сільськогосподарського виробництва, знищення всіх підприємницьких структур, заміна ринку адміністративною системою виробництва та розподілу. Якщо «військова» модель командної економіки передбачала контроль перш за все розподілу, то нова («сталінська») модель командної економіки концентрувала увагу на одержавленні самого виробництва» [2].

Таблиця 1

Плани п'ятирічок епохи «Застою» їх виконання

	1966–1970	1971–1975	1976–1980	1981–1985
Валовий національний продукт				
План	6,5–7,0	5,8	4,0	4,0
Реально	5,0	3,1	1,8	1,8
Промисловість				
План	8,2	8,0	4,9	4,9
Реально	6,3	5,4	1,8	1,8
Сільське господарство				
План	5,5	3,7	5,0	5,0
Реально	3,7	–6	2,1	2,1

Джерело: *Handbook of Economic Statistics 1988, CPAS 88-10001 (September 1988)*

Збитковість економіки. Результатом непоміркованої економічної політики керівництва СРСР стала збитковість усього господарства через застосування концепції «ринкового соціалізму»: «Якщо при «ортодоксально-плановому соціалізмі» планувався, перш за все, обсяг виробництва, то при «ринковому» передбачалось, що плануватись будуть лише ціни, тоді як обсяги та асортимент залишаться на розсуд керівників державних підприємств». Імовірно, в теорії подібні ідеї виглядали привабливо (особливо для населення), але на практиці це вилилось у те, що з часом задушило Радянський Союз та спричинило його розпад – ціни на товари були нижчими, ніж їхня собівартість. Підприємства не отримували прибуток, їхній баланс був від'ємним. Оскільки ці підприємства були державними, збитки покривались з бюджету, який, у свою чергу, не наповнювався достатньо для утримання промисловості, яка не приносила прибутку, що створило таку собі економічну яму, з якої Радянський Союз так і не виліз. Деякий час вдавалось покривати збитки прибутком від видобування нафти та газу, але це не тривало довго. Як вказує науковець, «під сильним адміністративним тиском збільшилось вилучення продуктів з села, частина яких йшла на експорт заради закупівлі обладнання для будівництва першої п'ятирічки. Паралельно, під впливом стаханівського руху та прямого адміністративного тиску, відбулось зниження середніх розцінок оплати праці промислових робітників (саме це мав на увазі Троцький, пропонуючи розвивати «само експлуатацію» робітників на користь «пролетарської» держави). Праця багаточисленних репресованих взагалі обходила майже безкоштовно... Замість формування небагаточисленного ринково орієнтованого фермерства сільським господарством займалось загнане у колгоспи селянство... а промисловий розвиток починався не з легкої промисловості, а з важкої (з великою увагою до розвитку ВПК)» [2].

«Наздогінний» характер економічного розвитку. «Починаючи з XVIII ст., економічний розвиток Росії

має наздогінний характер: керівництво країни цілеспрямовано намагається подолати розрив між передовими країнами Заходу (спершу основним орієнтиром була Західна Європа, пізніше – США) та відстаючою у своєму розвитку Росією. При цьому шлях, який пройшли передові країни протягом століть, країни наздогінного розвитку намагаються «пробігти» за декілька десятиріч» [2]. Це призвело до того, що з самого початку економічна модель Росії (а потім СРСР) не була складена грамотно та зважено, вона не є однорідною та узгодженою, а головне – стабільною та надійною, відповідно, не може забезпечити суспільство ресурсами для проживання, тобто, по суті, економіка не виконує свого прямого призначення. А якщо врахувати провадження політики, подібної до описаної вище, Радянська економічна модель – протилежність того, що може працювати для задоволення потреб суспільства. Також варто окремо звернути увагу на те, що інтеграція ідеології в економіку спричинила ізоляцію не тільки політичну, але й економічну, що означає відсутність інвестицій та будь-яких грошових впливів (до деякого часу, але тоді вже було пізно), тобто система поглинала себе сама.

Модернізація. Розвиток промисловості мав екстенсивний характер, тобто посилено збільшувались обсяги засобів виробництва, технології ж лишались незмінними протягом довгого часу або розвивались повільно. Таким чином, якщо до 70-х років СРСР міг конкурувати із Заходом за обсягами виробництва продуктів важкої промисловості, то з приходом науково-технологічної революції «наздогін на» політика розвитку країни почала провалюватись, оскільки посилено кількісне виробництво дещо застаріло, вагу почало мати виробництво товарів та інформації з вищим рівнем інноваційності, новаторства, з використанням передових технологій. Простіше кажучи, цінність кількісного виробництва заступила цінність виробництва якісного. 80-ті роки та розвиток інформаційних технологій показав, що Радянський Союз зі складеною моделлю економіки та суспільних відносин несумісний з технологічним розвитком та інноваційністю, прямим індикатором чого став період «Застою». «ТНР вимагала розвитку ініціативи, творчого та оригінального мислення, у той час як в радянській командній економіці функції керування були повністю монополізовані бюрократичною номенклатурою. Командна економіка виховувала «робітника-гвинтика» – надійного, але малоініціативно-го виконавця» [2].

Висновки та пропозиції. Радянська економічна модель лишила багато негативних рис в агропромисловому комплексі України, починаючи зі структурної неузгодженості та відсутності новітніх ресурсів, завершуючи вкрай низькою мотивацією населення до залученості у розвитку сільського господарства. Основною загальною запорукою успішного відродження аграрної промисловості в Україні – це правильна та зважена економічна політика, що не спирається на помилки некваліфікованих людей минулого. Але, перш за все, це надійна та ефективна і, водночас, прогресивна економічна модель, що дозволить:

- забезпечувати суспільство необхідними обсягами якісної продукції;
- інтенсивно розвивати АПК, запроваджувати технологічні та економічні інновації;
- налагодити міжнародну співпрацю та, як наслідок, приріст ефективності АПК;
- надати статус основного суб'єкта в аграрному секторі підприємствам, децентралізувати виробни-

цтво, надати керування розвитку АПК кваліфікованим кадрам;

- мотивувати населення розвивати АПК.

Головною пропозицією є рух у напрямку активного розвитку інноваційного процесу для реалізації глобального складеного потенціалу галузі, що має в собі наступні складові:

1. Ринковий потенціал – відображає рівень відповідності можливостей підприємства зовнішнім ринковим потребам інновацій, які генеруються ринковим середовищем;

2. Фінансовий потенціал – відповідність фінансового стану інвестиційної привабливості, кредитоспроможності й системи ефективного управління фінансами підприємства щодо забезпечення стійкості інноваційної діяльності на всіх етапах інноваційного циклу;

3. Кадровий потенціал – характеризує можливість персоналу та робітників підприємства застосувати нові знання і технології, організаційні й управлінські рішення, виконати розробку і виготовити нову інноваційну продукцію; інтелектуальний потенціал – визначає можливості генерації та сприйняття ідей і задумів новацій, доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень;

4. Інформаційний потенціал – інформаційна забезпеченість підприємства, ступінь повноти і точності інформації, необхідної для прийняття ефективних інноваційних рішень;

5. Мотиваційний потенціал – характеризує можливість підприємства щодо приведення у відповідність і узгодження різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційного процесу: розробників інновацій; виробників нових товарів; інвесторів, постачальників вихідної сировини, матеріалів і комплектуючих; торгових та збутових посередників; споживачів; суспільство в цілому тощо;

6. Комунікаційний потенціал – наявність комунікаційних зв'язків, які відображають рівень визначеності й ефективності взаємодії підприємства з елементами зовнішнього середовища, що сприяють реалізації мети інноваційної діяльності;

7. Науково-дослідний потенціал – відображає наявність створеного резерву результатів науково-дослідних робіт, достатнього для генерації нових знань, спроможність проведення досліджень з метою перевірки ідей новацій і можливості їхнього використання у виробництві нової продукції;

8. Техніко-технологічний потенціал – здатність оперативного переорієнтувати виробничі потужності та налагодити економічно ефективне виробництво нових продуктів, які відповідають ринковим потребам;

9. Інтелектуальний потенціал – визначає можливість генерації та сприйняття ідей і задумів новацій, доведення їх до рівня нових технологій, конструкцій, організаційних та управлінських рішень [1].

Використовуючи аналогію будівництва, перед побудовою стін та облаштуванням інтер'єру потрібно залити потужний фундамент.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Замрига А. В. Особливості розвитку інноваційної діяльності в АПК України // Вісник ОНУ. Серія «Економіка». Травень – Оdesa. – 2014 р.
2. Латов Ю. Советская экономика // Електронне джерело – режим доступу : <http://files.school-collection.edu.ru/dlrstore/3d27e2f5cdee-70bd-cb1c-12ae030ea465/1012405A.htm>.
3. Саранчук Г.М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності // Інноваційна економіка. – 2010. – № 1. – С. 26–32.

4. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. / Й.А. Шумпетер – М. : Прогресс, 1982. – 456 с.
5. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. №40-ІУ // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.
6. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / Под ред. д.э.н. Л.Н. Оголевой. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 238 с.
7. Михайлова Л.І. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. для студ. вузів / Л.І. Михайлова, С.Г. Турчина. – К. : ЦУЛ, 2007. – 248 с.
8. Волков О.І., Денисенко М.П., Гречан А.П. та ін. Економіка та організація інноваційної діяльності : Підручник (третє видання). – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 662 с.
9. Марковський І.О. Організаційно-економічний механізм забезпечення інноваційного розвитку країн-членів ЄС // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 1. – С. 28–33.
10. Гринюк Н.А. Деякі аспекти інноваційного розвитку України в умовах інтеграції // Проблеми науки. – 2011. – 10. – С. 2–6.
11. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: Навчальний посібник / С.М. Ілляшенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми : ВДТ «Університетська книга»; К. : Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 324 с.

УДК 338.2:621.31

Зеленюк Т.А.*аспірант, молодший науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування
Національної академії наук України*

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

У статті здійснено комплексний аналіз та узагальнено досвід трансформації ринків електроенергії країн світу. Виокремлено етапність лібералізації ринків електроенергії країн ЄС. Доведено, що лібералізація ринку електроенергії має відбуватися не за єдиною методикою відповідно до чіткого плану, а з врахуванням національних особливостей. Обґрунтовано оптимальні шляхи проведення реформи вітчизняного електроенергетичного ринку.

Ключові слова: лібералізація, трансформація, ринок електроенергії, державне регулювання, конкурентні відносини.

Зеленюк Т.А. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ МИРОВОГО ОПИТА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ РИНКА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ

В статті проведено комплексний аналіз і обобщен опыт трансформации рынков электроэнергии стран мира. Выделена этапность либерализации рынков электроэнергии стран ЕС. Доведено, что либерализация рынка электроэнергии должна происходить не в соответствии с четким планом, а с учетом национальных особенностей. Обоснованы оптимальные пути проведения реформы отечественного электроэнергетического рынка.

Ключевые слова: либерализация, трансформация, рынок электроэнергии, государственное регулирование, конкурентные отношения.

Zelenyuk T.A. SYSTEMATIZATION OF THE WORLD EXPERIENCE LIBERALIZATION OF ELECTRICITY MARKETS

In this article presents a comprehensive analysis and summarized the experience of transformation of world's electricity markets. Author determined stages of liberalization of electricity markets in the EU. It is proved that the liberalization of the electricity market should not occur with a clear plan, and taking into account the national characteristics. It is substantiated optimal ways of implementation of the reform the domestic electricity market.

Keywords: liberalization, transformation, electricity market, government regulation, competitive relationships.

Постановка проблеми. Активізація процесів трансформації та лібералізації національних ринків електроенергії розпочалася близько 15-20 років тому, проте досі немає єдиного узгодженого бачення щодо оптимальної моделі ринку, що, в свою чергу, пояснюється особливостями структури ринків, ефективністю функціонування електроенергетичних підприємств, державною енергетичною політикою. Процеси лібералізації ринків електроенергії відбуваються в країнах з різною інтенсивністю, глибиною інституційних змін, підходами до ціноутворення та торгівлі, формами залучення інвестиційних ресурсів. У зв'язку з реформування ринку електроенергії України актуальності набуває дослідження і узагальнення світового досвіду лібералізації ринків електроенергії з метою обґрунтування оптимальних шляхів проведення реформи вітчизняного електроенергетичного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведені дослідження вказують на те, що тема до сьогодні залишається актуальною як з точки зору наукового дослідження, так і з практичного впровадження. Необхідно зазначити, що аналізу досвіду реформування електроенергетичного сектору окремих кра-

їн та інтеграційних угруповань приділяється увага вітчизняних дослідників, серед яких: А.Г. Боярчук [1], В.Г. Варнавський [2], Р.Ю. Заглада [3], С.В. Казанський [4], С.А. Мехович [5], І.А. Франчук [6] та інші, проте на сьогоднішній день не зроблено його систематизації та недостатньо проаналізовано його вплив на подальший розвиток ринку електроенергії України.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення комплексного аналізу трансформації ринків електроенергії в країнах світу. Узагальнення результатів дослідження ринку є важливим засобом одержання інформації, без якої неможливе прийняття ефективних та своєчасних управлінських рішень при реформуванні ринку електроенергії України. Важливим завданням дослідження світових ринків електроенергії є визначення та оцінка закономірностей їх формування, тенденцій розвитку, а також характеру функціонування ринкового механізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо до 80-90-х рр. ХХ ст. у більшості країн світу ринки електроенергії з вертикально-інтегрованою структурою розглядалися як природна монополія [7], то основна спрямованість реформ в електроенергетиці